

Yuhan Öberq

İsveç
ədəbi tərcüməçi və tənqidçi,
Göteborg Universiteti ədəbi yaradıcılıq və
tərcümə programları rəhbəri

Itirilən və
qazanılan nəsillər

Itkinlik və tapılmaq probleminə XX əsr İsveç ədəbiyyatında da rast gəlinir. "İtkin düşmə hissələri" məhz Gunnar Ekelöf, Bertil Malmberg, Hjalmar Gunnberg və Erik Lindgren kimi romantizm və simvolizm cərəyanına aid olunan burjuva ədəbi nəsli tərəfindən də ədəbiyyatda ən planlı çıxarıldı. Onlar etiraf edirdilər ki, müasir həyat puça çıxmış dünyada yaşansa qadadır, poetik oyunlarının qaydaları iş çoxdan alt-üst olub. "İtkin nəsil" ideyası kontekstindən an maraqlı yanaşma Erik Lindgrenin (1910-1968) "Yolsuz kişi" əsərində müşahidə olunur. (*Mannen utan väg*, 1942).

Burada, təbii ki, fərdi marginallıq və İsveç marginallığı arasında "topos" (ortaq nöqtələr) tapmaq da olandı. Artıq 1920-ci illərdə Birger Sjöberg (1885-1929) yazdı: "Yat, ey manım kiçik şəhərli ürəyim, yat, bu böyük şəhərin küt ağrısıyla"...

1940-ci illərdə bu topos 1kinci Dünya müharibəsindən sülhə çıxmaga çalışan və Sovet İttifaqı ilə müharibədə olan Finlandiya, Almaniya tərəfindən işğal olunmuş Danimarka və Norveçə qonşuluqda yerləşən bitərəf İsveçin tarixi ilə dramatik şəkildə səciyyələnir. Bu vəziyyət həm SSRİ, həm də Almaniya ilə kompromislərə nail olmaq uğrunda göstərilən səylər, sabitlik, qorxu, süküt dövrü idi. Bu Lindgrenin "Yolsuz kişi" şeirində də başlıca mövzudur. Lindgrenin "Yolsuz kişi" poeması İsveç ədəbiyyatında epoxadır, eyni zamanda xronotopik şəhərdə Kafkanın və ekzistensialistlərin deyişlərindən, təcəssüratlarından qidalanır.

1940-ci illərin ən mühüm imzalarından biri də 1954-cü il qədər yazmış Stig Dagermandır. Bu dövr eyni vaxtda İsveç kinematoqrafının yaradıcısı Ingmar Bergmanın öz karyerasına başladığı dövrə təsdiq edir: dövr sonradan Bergman əhvali-ruhiyyəsi kimi də yadda qalacaqdır. Bu problemlər və ovqat soyuq müharibə dövründə də nəzəre çarpdı İsveç ədəbiyyatında.

Yalnız 1960-ci illərdə yeni solcu siyasi oyanışla yeni mərhələ başlandı. Bu isə artıq tamam başqa hekayədir.

tam matn səb. 29-də

Sadık Yemni

Hollanda
Türk yazarı,
araşdırmaçı

"İtirilmiş nəsillər" in
əks-sədəsi

Türkiyənin son yüzilliyyine nəzarət salduğda "itirilmiş nəsil" deyiminə uyğun iki böyük fakt nəzəre çarpır. Balkan məğlubiyyətindən sonra Türkiyədə böyük bir köç dalğası yaşandı. Hərbi itkilərlə yanaşı, köç edən insanlar da böyük itkilər verdilər, ailələr dağıldı. Onlarda maddi və mədəni abidə mahv oldu. Anamın ailəsi o döndə Giritdən (Krit adası) İzmirə köçmək məcburiyyətində qalıb. Çanaqqala savaşında çoxlu itki vermişik. Bəzi liseylər həmin illərdə məzun yetişdirə bilmədi. Bu döndənən sağ qalan və ev-əşiyini atıb gedənlər həmisi bu travmanın acısı ilə yaşadılar. Onlar "itirilmiş nəsil" idilər. 1970-lərin sonlarında yetişənlər əksərən "itirilmiş nəsil" kimi qəbul edilir. Yetmişinci illərdə "sağı" və "solçu" şəklində bölünmüş gənclər bir-bidərini öldürürdülər. Onlar inqilabı və təlükü adlı bölünməzi döyürlər. Hər iki tənəf "Daha yaxşı yaşamaq mümkün olan" bir Türkiyə üçün öz fikirlərini irəli sürməkdəydi. 12 sentyabr 1980-ci il hərbi əvvəliliyi bu qanlı qarşılardan dayandırıda, bunun ardınca bütün bir nəsilin itirilməsi prosesi başlandı. Əksəriyyəti gənclərdən ibarət olan yarım milyondan çox insan həbsxanalarına düşdü. Onlar Türkiyənin galəcəyini qura biləcək insan kapitalı idi. Həbsdə işğalçılar gördülər, bəziləri asıldı, sonradan intihar edənlər oldu. Bir çoxu məmləkətindən köçmək məcburiyyətində qaldı, doğuldugu yerdə illərdə qayda bilmədi. Önəmlə olan bu güclü gənclik dalğası dağıldı, zəiflədi, məqsədlərindən yayanırlarlaq azdırıldı. Türkiyədə 1980-lərin axırdarındaki nəsil Sovetlərin çökəməsiyle ortaya çıxan təkqütbüdü dünya gerçəyini, ardınca da islamofobiya dalğasını yaşıdı. Bu həm də "internet inqilabi"na şahidlik edən ilk nəsil oldu. Bu səra ya 1990-ların sonundakı nəsil də qoşuldu. Qloballaşan, kiçilən dünyana təcrübə yolla anlayan bu nəsil artıq elektron xəbərdarlış etəsənə adamlarından təşkil olunub. Onlar 1970-lərdəki, 80 və 90-lardakı yaşlılarından xeyli fərqlənir, bəməsə bir mühitdə fərqli həyat yaşayıb, öz hekayələrini yaradırlar. Ancaq "itirilmiş nəsillər" in əks-sədəsi hələ də qulaqlardan çəkilmək bilmir.

tam matn səb. 29-də

Elçin Şixli

Azərbaycan
"Ayna" - "Zerkalo"
gəzətlərinin
baş redaktoru

"İtirilmişlər" dən
geriyə qalanlar

Gertruda Stayn Heminqueylə söhbət zamanı mühəribədən qayıtmış sürvəcündən narazılığını məhz belə ifadə etmişdi: *Une generation perdue /Siz hamınız itmiş nəsilsiniz.* Nəsilin "itmİŞ" olması üçün heç də mühəribə ehtiyac yoxdur. Hərçand, Azərbaycandan danışınqsa, biz hələ də mühəribədəyik. Birinci Qarabağ mühəribəsindən sonra bizdə, heç bir mübahiqəsiz, "itmİŞ nəsil" yaranı və həmin nəsil nümayəndələri heç də yalnız döyüldərdən keçmiş gənclər deyildi. Arvadlı-üşaqlı, qocalı-cavanlı bir nəsil nəyi vərdi, itirdi. Topaşından, yerindən-yurdundan, ev-əşiyindən tutmuş QURURUNADƏK. Və nəhayət, aburdan çıxdı. Qəçquş düşərgəsindən qədərda nə QURUR, nə ABIR?! Ədəbiyyatımızda bu məvzu özəksinə tapmayıb. Təcəssüfki, bizim nə Remarkımız, nə Heminqueyimiz, nə də Fitzgeraldımız var. Heminquey üç mühəribədən keçmişdi, "itmİŞ nəsil" dən yazımış, amma özünü itirməmişdi. Buna görə də yaza bilmədi. Özünü isə QURURUNU itirmədiyinə və itmişlərin cəmiyyət üçün itirilməməsi üçün problemin kökünə vardığını görə itirməmişdi. Amma Parisdəki Latin məhəlləsi və oradakı mühit, həmin mühiti yaranan ZİYALI ELİTASI olmasayı, o, təkəşinə heç nə edə bilmədi. Bizzət ZİYALI "müzür ünsür"ə çevrilib. Ünsürdənən ELİTA çıxmaz. Qarabağ faciəmizi dünyaya anlatmaq üçün "itmİŞ nəslimiz" dən yazmalı, onu tanıtmağa lyiq. Auditoriyanın qəlbini yolu quru rəqamlar deyil, insan taleyi vasitəsilə tapmaq olar. Bir şərtə: gərək bu nəslə həm dənəvə özümüz təriy়aq və "itmİŞlərin" sonrakı nəsillərə nə vərə biləcəyi barədə düşünsək. Özü üçün "itmİŞ", digərləri və cəmiyyət üçün isə "itmİŞ" nəsildən geriye yalnız "özünü itirmişlər" qala bilər. Yəqin, elə buna görə dənəvə 1985-1995-ci illərdə kiminsə ədəbiyyat üçün itirildiyi barədə səhəbələrə ciddi yanaşmır. Nəsilin itması üçün heç də həmisi mühəribə ehtiyac olmur - dedim əvvələ. Bizzət isə, mühəribə azmış kimi, onillardır qoltuğu və qapazı altında olduğumuz ölkə-sistem çökdü. Sərbəstlik milləti çəqdi. Azadlıq qazandıq, amma onunla yanaşı dəhə bir nəsi də itirdik. Müstəqil və azad yaşamağın nə demək olduğunu bilməyən bir nəsl.

Qalina Zaynullina

Tatarıstan
sənətşünaslıq doktoru,
"Idel" jurnalının
baş redaktor müavini

Patologiya, iradəsizlik,
əcdadların mənfi yükü...

"İtimiş nəsil" Tatarıstanda geniş təmsil olunmasa da, var və ötən əsərin 70-ci illərində doğulanlara aid olunur. Bu sıradə Rezeda Əxtəmova, Xalisa Şirman, İskəndər Sirajı, Ayzırık Qərəyeva, Səriyə Zakirova, Röstəm Sülti də var. Onlar bir "milli romantizm" dövrü yaşadılar: tarixi yenidən vərəqlənir, suverenlikla bağlı müzakirələr gedir, islam dəyərərinə qayidilirdi - cavanlara diqqət yetirməyə vaxt və qüvvə yoxdu. Bu isə cavın yazaların taleyində özünü göstərdi. "İtirilmişlər"ə bəzi imzalar - R. Aymar, L. Yansuar, M. Zakir, A. Əxmətqalyiyev, R. Safiullina ədəbiyyata gəldilər, nasır, şair, redaktor kimi işlədilər, amma nəsil kimi ədəbi pleyada olmadılar, peşəkar mühit, təsniyyət olmadan formalaşdırılar. 2003-2005-ci illərdə yeni nəsil - L. Şəex, R. Möxəmmətşin, Y. Minnəllina, A. Jamal, R. Sələx, R. Qalıullin, L. Qiybadullina, E. Hadi öz sözünü layiqincə deyə bildi. Onların galisi xeyli dərəcədə alverişli şəraitdə baş tutdu.

Bu anlayış başqa mənada da istifadə olunur. Sovetlərin dağılması dövründə məlum səbəblərdən bu gün itirilmiş olan ədəbi nəsil... yəni, "eləcə, itirilmiş ədəbi nəsil" vardi.

Paytaxt və regionlarda yazarların bir qisimi "itirildi", çünki SSRİ və Başqası arasındaki zamanın özü "itdi". Çoxları "kəndli" və ya "şəhərdi" yazar olmağa hazırlaşırı, sakitcə tənqid edərək hansısa imtiyazlar qazanmayı düşünürdülər. Amma hər şey dağılındı. Litinstitutunun məzunlarını götürək: R. Marsoviç, I. Fedorets, O. Xandus, O. Zadorojni, "İçkiyə Alındı" Ədiblər İttifaqının sədidi Stromilo, I. Novitski - onların talepleri faciəvi oldu. Roman Nazarov onlar barədə "Keçmişin sarsıntısi" sənədli filmini çəkdi: əyalətdən Moskvaya paytaxt fəth etmək, ədəbiyyata nəzər vermək üçün gələnlər haqda.

Amma onlardan biri Farid Naqim (Orenburq vilayətindən olan tatar) məhz bu dəyişiklik epoxa sənəd "üzə çıxdı". O deyir: "Yenidənqurma olmasayı, mən daxilimdən gələn "Filib fəryadı" pyesini və "Tanjer" romanını yazmayacaqdım. Şizofrenik kimi emirəm: yenidənqurma məhz mənim üçün baş tutdu. Adımlayırdım, boşluqda ayağımın altına pilləkən qoyurdular..."

tam matn səb. 51-də

"Cib kitabı" seriyası

"Zero" kitab evinde

Qiyməti: 2.5 AZN

İstiqaliyyət 71

Yuhua Oberq

*Atılmış-un udulmış peşman axınlara sah-sah
Tezliklə köçərik biz səsiz-küysüz dünyadan,
Bizdən mıras da qalmaz sonrakı asrlara
Na qıymətlə bir fikir, na xeyirxah iş ja da.
Bir həkim ciddiyəti, vətəndən təvərə ilə
Ikrab dolu şeirlər xatırlayır xələflər.
Aldanmış oğulların acı gülüşləriyle
Ömrü pug ataların xatırası tuş galər...*

Lermontov öz ömrünün sonuna yaxın yazdığı bu unadulmaz şeirində tezliklə öz nəslinin deyil, ümumiyyətdə, bütün uğursuzluq və çatışmazlıqların portretini çəkib. Bu şeirdə romantik və modern ruhla yanaşı, həm də XIX əsr Rusiyasına xas olan ədəbi sintez nümunələrindəki İncil üslubunu qoruyan bir dəsti-zət aydın hiss olunur.

Əhdi-Ətiqdən "Huşənin kitabı"ni yada salaq:

"Siz pislik okib, qəbahət biçdiniz. Yalanın bəhərini yediniz. Çünkü öz üsulunuza, çoxlu cəngavədərinizə güvəndiniz. Xalqınızın içinde müharibə gurultusu qopacaq, Bütün qalalarınız dağılacaq, Neca ki Şalman müharibə gündündə Bet-Arbeli dağırdı, Ana uşaqları ilə birgə yərə çırpılıb parçalandı. Ey Bet-El, pisiliyin çıxlığı üzündə Şəhərinə də belə rəftər ediləcək. Dan ağaranda İsrail padşahı hələk olacaq".

Amma Lermontov günahkarlıq problemini tezliklə qaldırmayıb və həm də suali özünə qarşı çəvirib. O, məsələni Mixail Baxtinin dediyi kimi xarakterizə edib: bu poema "bizim nəsil" haqqındadır. "Bizim nəsil" itkin düşüb. Biz hamımız itkinik. Mən də itkinəm.

Lermontov artıq "yolda idi", Qriboyedov və Çaadeyev də... Ya da onların isveçli müasiri – romantik, səyahətçi, realist, kriminal bir adam və cəzakar lirik şair Karl Jonas Love Almqvist (1793–1866) təqnidçi Ellen Keyin 1897-ci ildə yazdığı esesində dediyi kimi, "İsveç yazarlarının on müasiri".

Bu cür "itkin nəsillər"in böyük tarixçisi, Avropa hüdudlarını əhatə edən xəritəsi var: İsveç, Danimarka, Norveç, Macaristan, Rusiya, Portuqaliya, Latin Amerikası, Azərbaycan, Gürcüstan...

İsveç: itirilən və qazanılan nəsillər

Norveç ədəbiyyatının nəhəngi Knut Hamsun (1859–1952) Qafqazın orijinallığına, Tiflisə valəh olaraq tövdür edir o yerdə. Amma sonra anlayır ki, bu orijinallığı da Skandinavyanın psevdo-paytaxtı Xristianiya (Oslo) kimi aşağı-yuxarı "itkinliklə" tərənnüm olunur.

İtkinlik və tapılmaq probleminə XX əsr İsveç ədəbiyyatında da rast gəlinir. Fəhlə sinfindən çıxmış və ya aşağı təbəqəni təmsil edən, amma cinsi zamanda "qazanılan" bu yazardar nəslİ XX əsrin əvvəllərindən etibarən ədəbiyyarda öz sözünü deməyə başlayıb. Bu nəsl comiyyətin demokratikləşməsində də iştirak edib. Onlar tezliklə nəinki öz yaradıcılıqlarında, həm də sosial ədalətin bərpərərə olması istiqamətində real qəhrəmanlara çevrildilər. Digər tərəfdən, müxtəlif cərəyanlar – avantgard, sürrealizm və poetik modernizm istiqamətində də xeyli yeni əsərlər meydana çıxdı. 1930-cu illərə qədər bu yeni nəsl İsveç ədəbiyyatına Harri Martinson, Moa Martinson, Lars Ahlin, Karl Vennberq, Ivar Lo Johanson, Jan Fridegård və Artur Lundkvist kimi isimlər boxş etdi.

Həqiqətən də, nəhəng sayılıcaq bu qrupda itkin düşmək üçün vaxt yox idi. Onların bütün qüvvələri yeni comiyyətin – mütorəqqi İsveç dövlətinin qurulmasına səfərərə olunmuşdu. Bəhs etdiyi məsələ Sovet İttifaqının "proletar ədəbiyyatı"nın yaradan nəsildən fərqlənirdi, düzdür, onlar da bərabərlik və demokratiya uğrunda mübarizə aparırdılar, amma cinsi zamanda onlar totalitarlıqla qarşı idilər. Onlar marginallıq, itkinlik, əzilmək, kasibliq, comiyyətdə işgəncəyə məruz qalaraq travmalar qazanmaq kimi hallarından yaxırdılar. Lakin heç bir halda nə sağ, nə də sol yanaşmada totalitar utopiyaçılıqla əlaqları yox idi.

"Itkin düşmə hissələri" Gunnar Ekelöf, Bertil Malmberq, Hjalmar Gullberg və Erik Lindgren kimi romantizm və simvolizm cərəyanına aid olunan burjua ədəbi nəsli tərəfindən də ədəbiyyarda ön plana çıxarıldı.

Bu şairlər six şəkildə Avropa əməkərinə bağlı idilər. Onlar həm də yaxşı tərcüməçi idilər, Eliot və modernizmə yaxın mövqədə dururdular.

Onlar etiraf edirdilər ki, müasir həyat puça çıxmış dünyada yaşanmaqdadır, poetik oyuların qaydaları isə çoxdan alt-üst olub. "İtkin nəsil" ideyası kontekstindən on maraqlı yanaşma Erik Lindgrenin (1910–1968) "Yolsuz kişi" əsərində müşahidə olunur. *Mannen utan väg*, 1942.

Burada, təbii ki, fərdi marginallıq və İsveç marginallığı arasında "topos" (ortaq nöqtələr) tapmaq da olardı. Artıq 1920-ci illərdə Birger Sjöberg (1885–1929) yaxırdı: "Yar, ey monim kiçik şəhərli ürəyim, yar, bu böyük şəhərin küt agrısıyla..."

1940-ci illərdə bu topos İkinci Dünya müharibəsindən sülhə çoxmağa çalışan və Sovet İttifaqı ilə müharibədə olan Finlandiya, Al-

maniya tərəfindən işğal olunmuş Danimarka və Norveçə qonşuluqda yerləşən bitərəf İsveçin tarixi ilə dramatik şəkildə səciyyələrən. Bu vəziyyət həm SSRI, həm də Almaniya ilə kompromislərə nail olmaq uğrunda göstərilən söylər, sabitlik, qorxu, sükut dövrü idi. Bu Lindgrenin "Yolsuz kişi" şeirində də başlıca mövzudur. Müəllif çöldə baş verən dəhşətdər və nəyisə dəyişmək üçün heç nə edə bilməyən bir kişiin düşüncələrini dilsə gotirir.

Bu poemə 40 "qırıq sonet" dən təşkil olunub. Bu həm də mədəniyyətin, ədəbiyyatın və "dünyanın sonunda" şeiriyyətin düdüyü vəziyyətin rəmzidir:

*Elə bir gəzgəlti zəlkə, Narsis pərişanlıq taxəmdə
bagışlanmadan tek emurmayaq,*

*Və ədəbiyyət üzənə turpudaraq
Sənsiz imkənləri olan torpağı emzidirib...*

*Əzəbiyərlər bulaşmış gəzgələrin olduğu bu zəldə
laqeydiliyin sıyrılmış qılıncı tor peyi qılından keşirib,
Həvanı şirin vədər və
şəhərin pəməcələrində seyidən bis-pas doldurub...*

*Elə bir gəzgəlti zəlkə, mühəmməlliyyət ağız qəzəylanıb,
o, dusaq kimi işqənə qapənib
və səz parıçışlarınp ipşində xarakiri edib,
şeyyurlar isə piliyənmış taxşuların, ölümlərin, qəmən
dədəni verir...*

*Elə bir gəzgəlti zəlkə, bir nəfər həddən artıq fax olur
və zəb kimi ədəbiyyətin məzarına girmələr...*

Lindgrenin "Yolsuz kişi" poeməsi İsveç ədəbiyyatında epoxadır, cinsi zamanda xronotopik şərtlər Kafkanın və ekzistensialistlərin deyişlərindən, təssürədarlarından qidalanır.

1940-ci illərin ən mühüm imzalarından biri də 1954-cü ilə qədər yazış-yaratmış Stig Dagermandır. Bu dövr cinsi vaxtda İsveç kinematografinin yaradıcısı İngmar Bergmanın öz karyerasına başladığı dövrə təsdiq edir; dövr sonradan Bergman əhvali-ruhiyyəsi kimi də yadda qalacaqdı. Bu problemlər və ovqat soyuq müharibə dövründə də nəzərə çarpıdı İsveç ədəbiyyatında.

Yalnız 1960-ci illərdə yeni solcu siyasi oynışla yeni mərhəbə başladı. Bu isə artıq tamam başqa həkayədir.

Mənim demək istədiyim budur: biz itkin nəsillər barədə danışanda – on azı İsveç təcrübəsindən danışarkən, qeyd etmək istəyirəm ki, onları həmçinin "qazanılan nəsil" də sayımaq lazımdır. Əks halda, indi onlar barədə danışmaq mümkün olmazdı.

Bölkə də, bu qeyd etdiklərimi İsveçə xas cəhədlər kimi dəyərdəndirə bilərsiniz, mövzu ilə bağlı orijinallığ üçün çox az yer qalıb.

Umumiyyətdə isə, biz bu məsələdə Yuri Məhayloviçdən heç də uzaq deyilik.